

Олександр Заболотний
Віктор Заболотний
Тетяна Попова

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник для 6 класу

Частина 2

Схвалено для використання в освітньому процесі

Учня / учениці _____
(клас)

(навчальний заклад)

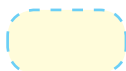
(ім'я та прізвище)

Схвалено для використання в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти, які беруть участь в інноваційному освітньому проєкті всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» у 2022/2023 навчальному році

(гриф за посиланням: <https://www.geneza.ua/dodatkovy-materialy/normatyvna-baza>)

*Відповідає модельній навчальній програмі
«Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П.,
Плівачук К. В., Попова Т. Д.)*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

теоретичні відомості

завдання з елементами дослідження

завдання підвищеної складності

завдання конкурсного характеру

завдання з розвитку мовлення

завдання для роботи з додатковими джерелами

СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ

Словотвір – це розділ науки про мову, що вивчає способи й особливості творення похідних слів.

19. ЗМІНЮВАННЯ І ТВОРЕННЯ СЛІВ. ПОХІДНІ Й НЕПОХІДНІ СЛОВА

Про похідні й непохідні слова, а також про твірні слова як базу для творення нових слів

ПРИГАДАЙМО. Що таке закінчення слова? Які слова називаємо змінними?

183 А. Поміркуйте, яке з поданих слів виникло раніше за два інших.

морозиво

мороз

морозильник

Б. Спосіб творення яких двох слів ми можемо простежити (пояснити)?

В. Зробіть висновок, чи можуть нові слова утворюватися від уже наявних у мові слів.

Словотворення

Змінювання слів – це утворення різних форм того самого слова. **НАПРИКЛАД:** *рушник – рушники, рушником, на рушнику*. Форми слів різняться між собою лише граматичним значенням (однина чи множина, називний чи родовий відмінок тощо).

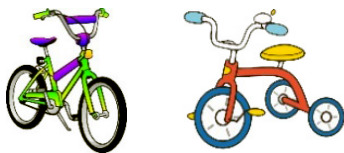
Творення слів – це утворення нових слів від тих, які вже існують у мові. **НАПРИКЛАД:** *зима → зимовий, ліс → лісник*.

ВЕЛОСИПЕД

Змінювання слова

велосипеди
велосипедом

Творення слів

велосипедний (шолом)
велосипедист

Непохідні й похідні слова

Розрізняємо слова непохідні й похідні.

Непохідні слова – це ті, які **НЕ** утворено від інших слів. Особливості виникнення непохідних слів загубились у віках. **НАПРИКЛАД:** *місяць, поле, стіл, небо, зелений, тихий.*

Похідні слова – це ті, які утворено від інших слів. Спосіб творення похідних слів можна простежити. **НАПРИКЛАД,** слово *колоситися* утворено від *колос*; *книгарня* – від *книга*; *сніговик* – від *сніг*.

Похідне слово здебільшого має суфікс або префікс. **ПОРІВНЯЙМО:**

Непохідні слова	Похідні слова
око	окуліст
слива	сливовий
ходити	переходити

184 ЧОМУ ТАК? Поясніть, чому ми вважаємо, що на схемі ліворуч наведено форми іменника *ліс*, а на схемі праворуч – похідні від нього слова.

185 Запишіть послідовно подані слова у дві колонки: 1) непохідні; 2) похідні.

День, осінній, нога, співак, ікра, парк, перехід, ранок, кінотеатр, океан, південний.

КЛЮЧ. Підкресліть у словах першої колонки першу букву. Якщо ви правильно виконали завдання, то з підкреслених букв прочитаєте назву річки.

186 I. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Прочитайте прислів'я. Хтось із вас має виписати щонайменше чотири непохідних слова, а хтось – чотири похідних. Обміняйтеся зошитами й перевірте одне в одного правильність виконання.

1. Життя прожити – не поле перейти.
2. Гостре словечко коле сердечко.
3. Одна бджола мало меду наносить.
4. За родинним столом і їжа смачніша.
5. У дитини заболить пальчик, а в мами – серце.

II. Поясніть, як ви розумієте значення одного з прислів'їв (на вибір).

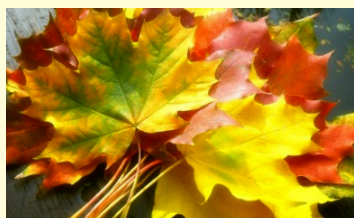
Твірне слово

Твірне слово – це слово, від якого утворено похідне слово. **НАПРИКЛАД**, іменник *дощ* є твірним для прикметника *дощовий*.

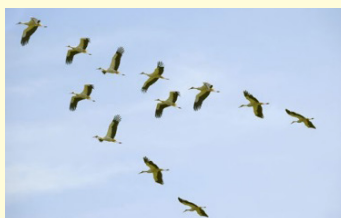
Для утворення похідного слова використовують усе твірне слово або лише його частину. **НАПРИКЛАД**: *вітер* → *вітерець*; *слово* → *словник*.

Як знайти твірне слово?

Дібрати **спільнокореневе** слово, яке найближче до похідного за лексичним значенням і простіше за будовою

клен → кленовий

летіти → вилетіти

млин → млинар

187 I. Прочитайте записані парами слова. З'ясуйте, яке слово є твірним для іншого. Запишіть і проведіть стрілку від твірного слова до похідного.

ЗРАЗОК. *Мова* → *розмова*; *водяний* ← *вода*.

1. Солити – пересолити. 2. Виходити – ходити. 3. Усний – уста. 4. Лицарський – лицар. 5. Військо – військовий. 6. Дорожній – дорога. 7. Труба – трубач.

II. Складіть і запишіть складне речення з одним із похідних слів (на вибір).

188 I. Знайдіть у кожній групі слів, записаній ліворуч, одне слово, яке є твірним для слова правої колонки. Запишіть слова парами.

розказувати, казкар, казати

ніченька, ніч, ночувати

ніч, ночувати, нічник

світанок, світити, світло

казкар, казка, розказати

переказати

нічний

переночувати

засвітити

казковий

II. Розберіть за будовою слова правої колонки.

189 І. Прочитайте текст і розгляньте плакат «Як уберегтися від блискавки?». Чи корисною для вас є отримана інформація? Що нового для себе ви дізналися?

ПРАВИЛА, ЯКІ РЯТУЮТЬ ЖИТТЯ

Учені з'ясували, що кожної секунди на Землі відбувається більше сорока розрядів блискавки. Частина з них ударяє в землю.

Як діяти під час грози? Якщо ви знаходитесь у помешканні, зачиніть усі вікна й двері: протяг притягує кульову блискавку. Покладіть подалі від себе мобільний телефон.

Якщо ви опинились у лісі або в парку, тримайтеся місця, де низькі дерева. Дуб, тополя, сосна та ялина найбільше проводять електричний розряд, найменше – верба, клен і кущі. Не ховайтесь під високим деревом: воно також притягує блискавку. Крім того, є небезпека падіння важких гілок (З довідника).

II. Знайдіть у тексті та на плакаті 5–6 похідних слів. Запишіть ці слова. Як би ви простежили їхнє творення?

III. Сформулюйте колективно правила безпечної поведінки під час блискавки на основі двох джерел інформації – тексту й плакату. Використайте виписані похідні слова.

190 Доберіть чотири прикметники на позначення кольорів, утворених від назв квітів, овочів, фруктів. **Наприклад:** *волошковий*.

191 І. Доберіть до кожного іменника й запишіть спочатку форму цього слова, а потім – похідний від нього прикметник.

ЗРАЗОК. *М'ята – м'ятою, м'ятний.*

Весна, вітер, голос, кава, ранок, дощ, море.

II. Складіть і запишіть 2–3 речення так, щоб використати всі подані іменники. Замість іменника можна використати похідний від нього прикметник.

192 Визначте похідні слова в прислів'ях, сканувавши QR-код або перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/6BwzoeB>.

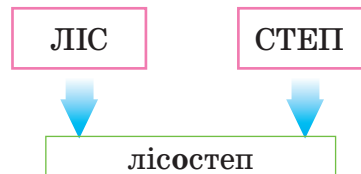
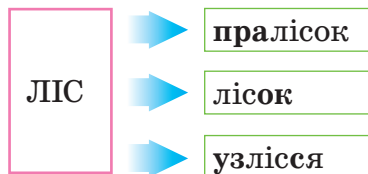
20. ОСНОВНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ

Про те, як утворюємо похідні слова

ПРИГАДАЙМО. Що таке префікс і суфікс?

193 А. Визначте, яке з наведених у схемі ліворуч слів утворено за допомогою суфікса, а яке – префікса.

Б. Яке слово має два корені? Як його утворено?

В. Зробіть висновок про різноманітність способів творення нових слів в українській мові.

Словотворення

Нові слова можна утворювати різними способами від тих слів, які вже існують у мові. Для творення похідних слів найчастіше використовують суфікси і префікси.

Основні способи словотворення

Назва способу	Як утворюємо слово	Приклади
Префіксальний	За допомогою префікса	<i>котити</i> → <i>відкотити</i> <i>їхати</i> → <i>доїхати</i>
Суфіксальний	За допомогою суфікса	<i>осінь</i> → <i>осінній</i> <i>дощ</i> → <i>дощовий</i>
Префіксально-суфіксальний	За допомогою префікса й суфікса одночасно	<i>рукав</i> → <i>нарукавник</i> <i>піч</i> → <i>припічок</i>

Безафіксний	Відкиданням закінчення або суфікса і закінчення	<i>син^{ій}</i> → <i>синь</i> <i>блакит^{ній}</i> → <i>блакить</i>
Складання слів або основ	Поеднанням двох і більше слів або їх основ	<i>місто, герой</i> → <i>місто-герой</i> <i>сухі фрукти</i> → <i>сухофрукти</i>
Абревіація	Поеднанням початкових букв (звуків) або частин кількох слів	<i>Європейський Союз</i> → <i>ЄС</i> <i>Телевізійна служба новин</i> → <i>ТСН</i> <i>лісове господарство</i> → <i>лісгосп</i>
Перехід слів з однієї частини мови в іншу	<i>черговий</i>	

197 I. Виразно прочитайте вірш. Випишіть слова, утворені префіксальним способом.

СПРАВИ ЛІТА

Знаєш, скільки справ у літа?
Їх усіх не полічити!
Треба нам підсмажить спина,
Ніс убрати в ластовиння,
Накупати нас у річці
Наперед на три сторіччя,
Та іще подарувати
Лісу й луку буйні шати.
Словом, справ – не полічити!
Та найбільше треба літу,
Щоб зуміли я і ти
Набагато підрости!

А. Костецький

II. Складіть і запишіть 3–4 речення про відпочинок під час канікул. Використайте щонайменше 2–3 слова, утворених префіксальним або суфіксальним способом.

198 I. Доведіть, що всі подані слова утворено префіксально-суфіксальним способом. Додіть до кожного з них твірне слово й запишіть. Виділіть суфікси і префікси.

ЗРАЗОК. Тиша → затишок.

Безмежний, **прихвостень**, навушник, прибережний.

II. Назвіть слова, під час творення яких відбулося чергування звуків.

III. Поясніть лексичне значення виділеного слова та доберіть до нього синонім. За потреби скористайтесь тлумачним словником.

199 І. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою групи слів. Утворіть від слів своєї групи слова безафікським способом і запишіть за зразком. Обміняйтеся зошитами й перевірте одне в одного правильність виконання.

ЗРАЗОК. Молодий → *молодь*, перелазити → *перелаз*.

Група А. Переглядати, високий, відлітати, боліти, занепадати.

Група Б. Виходити, міцний, обстріляти, гнилий, перекладати.

ІІ. Підкресліть букви на позначення голосних звуків, які чергуються під час словотворення.

200 І. Зіставте виділені в реченнях слова за такими ознаками: 1) частина мови; 2) синтаксична роль. Назвіть спосіб творення виділених слів у другій колонці.

Підійшов **знайомий** хлопець.

До мене зателефонував **знайомий**.

Побачили **пораненого** птаха.

Поранений швидко одужав.

Співали ввечері **колискові** пісні.

Мати заспівала **колискову**.

ІІ. Складіть і запишіть речення зі словами *військовий* (прикметник) і *військовий* (іменник). За потреби скористайтеся довідкою та рубрикою «Культура мовлення».

ДОВІДКА. *Військовий*: 1) іменник, назва особи за родом заняття; 2) прикметник, ознака предмета за відношенням до війська, військової служби.

Культура мовлення

Військовий (-а, -е)	Воєнний (-а, -е)	
кореспондент спорядження аеродром підготовка хитрість форма літак	вторгнення конфлікт стан злочин історія авантюра провокація	

201 Хто зможе від дієслова *писати* утворити 5 похідних слів префіксальним способом? А хто утворить ще більше таких слів?

202 Запишіть слова в три колонки залежно від способу творення: 1) префіксальний; 2) суфіксальний; 3) префіксально-суфіксальний.

Прабатьківщина, віршовий, прискорення, нашійник, сонечко, перегородити, нехитрий, затінок, гарбузище, березовий, добудувати, нарукавник, **голосний**, гіллястий, засвітити, гречаний, надвірний.

II. Доберіть до виділеного слова 2–3 спільнокореневих.

203 I. Утворіть від поданих слів суфіксальним способом назви осіб чоловічої статі за професією чи видом діяльності, а потім від утворених слів – назви осіб жіночої статі.

ЗРАЗОК. *Парашут → парашутист → парашутистка.*

Аптека, музика, дресирувати, економіка, масаж, сценарій, журнал.

II. Напишіть назви професій ваших батьків чи когось із рідних, знайомих. Поміркуйте, чи є ці слова похідними та як їх утворено.

I TAKE БУВАЄ

- Петрику, як називають людину, яка пасе гусей?
- Гусар.

Цікаво, а як би той Петрик назвав людину, яка пасе корів? А верблюдів?

204 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Яка з професій, на вашу думку, вимагає більшої відваги – дресирувальник хижих звірів чи космонавт? Що потрібно знати й уміти, щоб стати дресирувальником чи космонавтом?

205 Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Напишіть есе (5–6 речень), яке починалося б словами «Люди різних професій не можуть обійтися одне без одного», використавши в тексті кілька похідних слів. Підкресліть ці похідні слова та визначте спосіб їхнього творення.

Варіант Б. Напишіть есе (5–6 речень) про професію, яку ви хотіли б мати в майбутньому, використавши в тексті кілька похідних слів. Підкресліть ці похідні слова та визначте спосіб їхнього творення.

Словотвірний ланцюжок

Сукупність спільнокоренових слів, розміщених у такій послідовності, у якій їх утворено, становить **словотвірний ланцюжок**. Кожне попереднє слово є твірним для наступного. **ПОРІВНЯЙМО:**

дощ → дощовий → дощовик

Слово *дощ* є твірним для прикметника *дощовий*. А *дощовий* є твірним для іменника *дощовик*.

залізо + бетон → залізобетон → залізобетонний

Від слів *залізо* й *бетон* утворено іменник *залізобетон* способом складання слів. А від *залізобетон* утворено прикметник *залізобетонний* суфіксальним способом.

206 Розгляньте словотвірні ланцюжки. З'ясуйте, яке слово від якого утворено. Визначте спосіб словотворення.

1. Ріка → річка → річковий.
2. Дослідити → дослід → дослідний → дослідник.
3. Зерно → зернята → зернятка → зернятковий.
4. Дати → продати → продавець → продавчиня.

207 I. Утворіть словотвірні ланцюжки зі слів кожної групи. Першим записуйте непокхідне слово.

1. Лісовичок, ліс, лісовик. 2. Переходити, ходити, перехід. 3. Десять, десятка, десятковий. 4. Вітрило, вітер, вітрильний. 5. Зло, злоба, зловливий.

II. Поясніть усно творення похідних слів двох перших груп.

Послідовність словотвірного розбору

1. Пояснити усно лексичне значення слова.
2. Дібрати твірне слово (або твірні слова)*.
3. Визначити префікси, суфікси, за допомогою яких утворено аналізоване слово (якщо є).
4. Указати спосіб словотворення.

* Аналізуючи перехід слова з однієї частини мови в іншу, достатньо вказати, з якої частини мови перейшло слово і в яку.

Зразок письмового розбору

Слав^аний ← слава (суфіксальний).

ООН ← Організація Об'єднаних Націй (аббревіація).

208 I. Спишіть речення, розкриваючи дужки.

1. Піднялися крила **сонних** вітряків, і ч(е,и)решню білу вітер **розбудив...** (М. Рильський). 2. Спл(е,и)лось в один з(е,и)лений дах дубів високе **верховіття** (Д. Фальківський). 3. **Серпень** щоким притуля до літа, вигріва на сон(е,и)чку боки (В. Геращенко). 4. Уже в(е,и)шневі **зацвіли** сади – і сніг пахучий падає на воду (М. Рильський).

II. Виконайте письмово словотвірний розбір виділених слів.

III. Складіть і запишіть речення зі словом *дорослі* так, щоб воно було іменником. Визначте спосіб словотворення цього іменника.

209 Установіть відповідність між способом словотворення та прикладами, сканувавши QR-код або перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/FBwzsqx>.

21. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПІД ЧАС ТВОРЕННЯ СЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СУФІКСІВ **-СЬК-**, **-СТВ-**

*Про те, як змінюються звуки перед **-ськ-**, **-ств-***

ПРИГАДАЙМО. 1. Чим іменники відрізняються від прикметників? 2. З якими звуками можуть чергуватися приголосні [г], [к], [х]?

210 А. З'ясуйте, від яких слів та за допомогою яких суфіксів утворено подані слова.

студент**ський**
учитель**ський**

студент**ство**
учитель**ство**

Б. До якої частини мови належать слова кожної колонки?

В. Зробіть висновок, слова якої частини мови утворюємо за допомогою суфікса **-ськ-**, а якої – за допомогою суфікса **-ств-**.

Суфікси **-ськ-**, **-ств-**

Під час утворення слів за допомогою суфіксів **-ськ-**, **-ств-** деякі приголосні зазнають звукових змін, які зафіксовано й на письмі.

$з, ж, з + \begin{cases} \widehat{-ськ-} \text{ (ий)} = \text{-зЬк- (ий)} \\ \widehat{-ств-} \text{ (о)} = \text{-зтв- (о)} \end{cases}$	Остро з – остро зЬ кий боягу з – боягу зт во
$к, ч, ц + \begin{cases} \widehat{-ськ-} \text{ (ий)} = \text{-цЬк- (ий)} \\ \widehat{-ств-} \text{ (о)} = \text{-цтв- (о)} \end{cases}$	чума к $\begin{cases} \rightarrow \text{чумацЬкий} \\ \rightarrow \text{чумацт}во \end{cases}$
$х, с, ш + \begin{cases} \widehat{-ськ-} \text{ (ий)} = \text{-ськ- (ий)} \\ \widehat{-ств-} \text{ (о)} = \text{-ств- (о)} \end{cases}$	товари ш $\begin{cases} \rightarrow \text{товарисЬкий} \\ \rightarrow \text{товариств}о \end{cases}$

ВИНЯТКИ: каза**х**ський, тюр**к**ський; бас**к**ський, герцо**з**ський, цюри**х**ський, мек**к**ський, іра**к**ський, падиша**х**ський, ла-ман**ш**ський, нью-йор**к**ський.

Зверніть увагу!

Букву **т** перед суфіксами **-ськ-**, **-ств-** на письмі зберігаємо. **НАПРИКЛАД:** студент – студен**т**ський, студен**т**ство.

ОРФОГРАМА

Буквосполучення **-зЬк-**, **-цЬк-**, **-ськ-**, **-зтв-**, **-цтв-**, **-ств-**

211 І. Прочитайте назви пам'яток архітектури та природного ландшафту. У яких областях України вони розташовані? Скористайтеся підказками біля фото.

Урицькі скелі

Меджибізький замок

Збараський замок

(с. Урич,
Львівщина)

(с. Меджибіж,
Хмельниччина)

(м. Збараж,
Тернопільщина)

ІІ. Поміркуйте, від якого слова та яким способом утворено кожну назву. Які приголосні під час словотворення зазнали змін?

212 Утворіть від поданих іменників прикметники за допомогою суфікса **-ськ-** і запишіть. Підкресліть букви на позначення звуків, які змінилися.

ЗРАЗОК. Парубо**к** – парубо**ц**ький.

Хижак, печеніг, мученик, латиш, ткач, жебрак, викладач.

213 І. Утворіть від кожного іменника по два похідних слова: 1) за допомогою суфікса *-ськ-*; 2) за допомогою суфікса *-ств-*. Запишіть за зразком.

ЗРАЗОК. *Козак* – *козацький*, *козацтво*.

Представник, боягуз, дослідник, язичник, чаклун, кобзар, волонтер.

ІІ. Поясніть лексичне значення останнього слова. За потреби скористайтеся тлумачним словником. Складіть із цим словом речення.

214 І. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Оберіть одну з поданих груп географічних назв. Утворіть від цих назв прикметники й запишіть. Обміняйтеся зошитами й перевірте одне в одного правильність виконання.

ЗРАЗОК. *Магдебург* – *магдебурзький*.

Група А. Прилуки, Рига, Галич, Кременчук, Ужгород, Страсбург, Ла-Манш.

Група Б. Дрогобич, Миргород, Острог, Прага, Париж, Калуж, Нью-Йорк.

ІІ. Складіть і запишіть речення, використавши одне з утворених слів. Підкресліть члени речення.

паризький
запорізький
острозький
студентський
агентство
багатство
боягузтво

215 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. До якого міста України ви хотіли б поїхати з класом на екскурсію? Що в цьому місті вас може зацікавити?

216 І. Утворіть від поданих іменників за допомогою суфікса *-ськ-* прикметники й запишіть. Позначте суфікси.

ЗРАЗОК. *Агент* – *агентський*.

Емігрант*, офіціант, журналіст, гігант, студент, президент, брат, турист.

* *Емігрант* – особа, що залишила батьківщину й виїхала в іншу країну для постійного чи тривалого проживання.

217 І. Спишіть, уставляючи замість крапок одну або дві букви. Обґрунтуйте написання.

1. Відвідали Ужгород..ький замок. 2. У музеї показали тка..ький верстат.
3. Прочитав журналіс..ьку статтю. 4. Рибалки впіймали гіган..ького кальмара.
5. На фестивалі пригощали узбе..ьким пловом. 6. Зняли фільм про Запорі..ьку Січ.
7. Відремонтували студен..ький гуртожиток. 8. Ходили пари..ькими вуличками.
9. У парку відкрили стріле..ький тир.

II. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

218 І. Утворіть усно від іменників у рамці ліворуч прикметники. Поєднайте ці прикметники зі словами у рамці праворуч (за зразком). Кожне слово можна використати лише один раз.

ЗРАЗОК. Херсон, кавун – херсонський кавун.

Херсон альпініст Острог
Львів президент
Франція журналіст Прага
Миргород Дрогобич

кавун кортеж торт
парфуми академія репортаж
вода круасан
спорядження сіль

II. Запишіть утворені словосполучення. Визначте в кожному з них головне й залежне слово.

III. Складіть і запишіть одне речення з утвореним словосполученням (на вибір).

219 Виконайте тестові завдання.

1. Прикметник із *-ський* можна утворити від іменника

А Кагарлик В Острог
Б Збараж Г Калущ

2. Прикметник із *-цький* можна утворити від іменника

А хорват В печеніг
Б словак Г казах

3. Орфографічну помилку допущено в рядку

- А паризький, запорізький
- Б словацький, хижацький
- В чумаський, криворізький
- Г козацький, французький

4. Правильно написано всі слова, ОКРІМ

- А солдатський
- Б людський
- В президенський
- Г журналістський

220 І. Прочитайте назви професій. У чому особливість кожної з них? З'ясуйте за тлумачним словником значення незрозумілих слів.

Овочівник, **хлібороб**, ткач, столяр, садівник, лісівник, гончар, кравець, птахівник.

ІІ. Утворіть від поданих слів іменники за допомогою суфікса **-ств-** і запишіть. Підкресліть букви на позначення звуків, які змінилися під час словотворення (якщо такі є).

ЗРАЗОК. *Бджільник* – *бджільництво*.

ІІІ. Розберіть за будовою похідне слово, утворене від виділеного.

221 Утворіть від поданих слів прикметники за допомогою суфікса **-ськ-** і розмістіть у відповідні колонки, сканувавши QR-код або перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/OBwzgyE>.

222 Виконайте тестові завдання, сканувавши QR-код. (Перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/xBwzjGD>, спочатку натисніть кнопку «Тестування».)

22. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПІД ЧАС ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСОМ **-ин-**

*Про особливості творення іменників із суфіксом **-ин-***

223 А. Прочитайте речення. Зверніть увагу на виділені буквосполучення.

Вітає Чернігівська область!

Вітає Чернівецька область!

Вітає Чернігівщина!

Вітає Чернівецьчина!

Б. За допомогою якого суфікса утворено слова другої колонки?

В. Зробіть висновок, чи змінюються буквосполучення **-ськ-**, **-цьк-** перед суфіксом **-ин-** в іменниках.

Суфікс -ин-

Під час творення іменників із суфіксом **-ин-** від прикметників на **-цьк-(ий)** і **-ськ-(ий)** відбуваються зміни приголосних, а саме:

- буквосполучення **-цьк-** змінюємо на **-чч-**,
- буквосполучення **-ськ-** змінюємо на **щ**.

СЬК + ИН = ЩИ И (а)	львів ськ ий – Львів щ и на черка ськ ий – Черка щ и на
ЦЬК + ИН = ЧЧИ И (а)	вінни цьк ий – Вінни чч и на коза цьк ий – коза чч и на

Зверніть увагу!

Запам'ятайте написання слова *Гали**ч**ина* (утворено від *Галич*).

ОРФОГРАМА

Букви **щ**, **чч** в іменниках із суфіксом **-ин-**

224 ЧОМУ ТАК? Поясніть, чому іменник *Оде**щ**ина* пишемо з буквою **щ**, а *Хмельни**чч**ина* – з буквосполученням **чч**.

225 Прочитайте речення. Випишіть іменники із суфіксом **-ин-** і виконайте їхній словотвірний розбір. Які зміни приголосних відбулися під час словотворення?

ЗРАЗОК. *Гуцуль**щ**и**на*** ← *гуцульськ**ий*** (суфіксальний спосіб творення).

1. Голос Соломії Крушельницької, уродженки Тернопільщини, підкорював оперні сцени світу. 2. На Полтавщині розпочав свою творчість поет і байкар Леонід Глібов. 3. Звенигородщина – співучий куточок України, де народився Тарас Шевченко.

226 І. Утворіть від поданих прикметників іменники із суфіксом **-ин-** і запишіть. Підкресліть та обґрунтуйте орфограми.

Козацький, батьківський, кріпацький, уманський, гайдамацький, солдатський.

ІІ. Поясніть, які лексичні значення може мати іменник, утворений від виділеного слова. За потреби скористайтеся тлумачним словником.

227 І. Утворіть від поданих слів іменники із суфіксом *-ин-* та запишіть їх у дві колонки: 1) з буквосполученням *чч*; 2) з буквою *щ*. Зверніть увагу, що всі утворені іменники потрібно писати з великої букви.

ЗРАЗОК. *Полтавський – Полтавщина.*

Німецький, вінницький, словацький, чернігівський, чернівецький, миколаївський, турецький, білоцерківський.

ІІ. Складіть і запишіть одне речення з утвореним іменником (на вибір).

228 Складіть із кожним поданим словом словотвірний ланцюжок, утворюючи спочатку прикметник за допомогою суфікса *-ськ-*, а потім – іменник із суфіксом *-ин-*. Запишіть за зразком.

ЗРАЗОК. *Суми → сумський → Сумщина.*

Миргород, Харків, Охтирка, Овруч.

229 Напишіть розповідь (5–6 речень) про віртуальну мандрівку Україною з використанням іменників із суфіксом *-ин-*, утворених від прикметників на *-ський*, *-цький*. Наприклад: *Полтавщина, Вінниччина*.

230 Виконайте тестові завдання.

1. Букви **чч** треба писати на місці пропуску в обох словах рядка

- А Черка..*ина*, Вінни..*ина*
- Б Миколаїв..*ина*, Туре..*ина*
- В Брацлав..*ина*, Слова..*ина*
- Г Хмельни..*ина*, Німе..*ина*

2. Букву **щ** треба писати на місці пропуску в обох словах рядка

- А Сум..*ина*, гайдама..*ина*
- Б Херсон..*ина*, Уман..*ина*
- В Чернігів..*ина*, солдат..*ина*
- Г коза..*ина*, Житомир..*ина*

3. Орфографічну помилку допущено в словосполученні

- А історична Сіверщина
- Б туристична Чернівеччина
- В мальовнича Галиччина
- Г загадкова Лемківщина

231

23. СКЛАДНІ СЛОВА. СПОЛУЧНІ ГОЛОСНІ ЗВУКИ В СКЛАДНИХ СЛОВАХ

Про особливості творення складних слів

ПРИГАДАЙМО. У чому полягає особливість творення нових слів способом складання?

232 А. Поміркуйте, чому саме слова, розміщені в правій колонці, ми називаємо складними.

вітер, двигун
чорні брови
броня, жилет
сховище для овочів

вітродвигун
чорнобровий
бронезилет
овочесховище

Б. За допомогою яких голосних звуків поєднано частини слів правої колонки?

В. Зробіть висновок, як можна утворити складне слово.

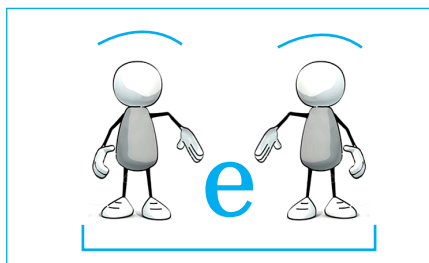
Складні слова

Складним називають слово, яке має два чи більше коренів. Такі слова утворюємо шляхом поєднання кількох слів (основ слів, частин слів). **НАПРИКЛАД:** *сталева́р, жар-пти́ця, сонце́захисний, новобудова́.*

Сполучні голосні

Частини в складному слові поєднуємо за допомогою сполучних голосних звуків або без них. **ПОРІВНЯЙМО:**

Зі сполучним голосним	Без сполучного голосного
<i>важкоатлет</i> <i>ранньостиглий</i> <i>бронежилет</i> <i>життєпис</i> (буква <i>є</i> позначає звук [e])	<i>Мирггород</i> <i>крайнебо</i> <i>шеф-кухар</i> <i>п'ятсот</i>

У ролі сполучних голосних у складних словах виступають голосні [o], [e], але роль сполучного голосного також може виконувати останній голосний першого слова. **НАПРИКЛАД:** мор**е**продукти, авт**о**вокзал, ст**о**метровий, пів-тор**а**метровий, всюд**и**хід, перекот**и**поле.

Зверніть увагу!

Складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного звуку, **пишемо разом**. Разом також пишемо й складні прикметники, утворені від цих іменників. **НАПРИКЛАД:** зор**е**пад, дроворуб, чорн**о**слив, лісостеп, горі**ц**віт, лісостеповий (лісостеп), теплообмінний (теплообмін).

**Наголошуй
правильно!**

чорн**о**слив
чорн**о**зем
горі**ц**віт

233 I. Прочитайте подані слова й поясніть, чому саме так названо явища, предмети, осіб та їхні ознаки. Доведіть, що ці слова є складними.

Вітродвигун, босоніж, вагон-ресторан, лісосмуга, зерносковище, вічнозелений, грибоподібний, тепловодопостачання, іконописець, зарплата, пішохід, медсестра.

II. Складіть і запишіть словосполучення із чотирма словами (на вибір).

234 I. Запишіть слова у дві колонки: 1) ті, які утворено за допомогою сполучних голосних; 2) ті, які утворено без сполучних голосних.

Інтернет-магазин, крокомір, дружелюбний, автостанція, матч-реванш, жар-птиця, трьохтисячний, волелюбний, **крайнебо**, міськрада, чорн**о**зем, танцмайданчик, сміттезбірник, садово-парковий.

II. Поясніть лексичне значення виділеного слова. Доберіть до нього 5–6 синонімів. Якими за будовою є дібрані слова? За потреби скористайтеся словниками.

III. Розгляньте фото. Які епітети ви можете використати для опису зображеного? Складіть за фото 2–3 речення, використавши один із синонімів до іменника *крайнебо*.

Карпатський небокрай

235 I. Прочитайте текст. Що нового ви дізналися?

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕСУВАННЯ

На вулицях наших населених пунктів досить поширеними стали електросамокати, гіроборди, моноколеса.

Гіроборд – це двоколісний засіб пересування без керма. Щоб розпочати рух, треба нахилитися вперед, для гальмування – відхилитися назад, для поворотів – змістити масу тіла ліворуч або праворуч.

У багатьох країнах використовувати гіроборди на тротуарах і автомобільних дорогах заборонено. Покататися можна тільки на приватній території. Чому так?

Через небезпеку травмування та наїзду на пішоходів. Використовуючи новітній електротранспорт, не варто забувати про техніку безпеки та дотримання правил дорожнього руху (*З інтернету*).

II. Випишіть складні слова. Підкресліть букви, які позначають сполучні голосні [о], [е]. Визначте спосіб словотворення.

236 Упізнайте складні слова за поданими реченнями. Запишіть ці слова та позначте корені.

1. Рослина, яка може вбити звіра. 2. Побутовий прилад, який варить каву.
3. Рослина, у якої горить цвіт. 4. Розділ мовознавства, який вивчає способи творення слів. 5. Тварина, яка їсть мурах. 6. Африканська тварина, яка має на переніссі ріг. 7. Осінній місяць, коли опадає листя. 8. Завод, на якому випікають хліб. 9. Система захисту від блискавки.

II. Придумайте подібний приклад і запропонуйте однокласникам / однокласницям упізнати слово.

237 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви потрапили на зйомки фантастичного фільму або телевізійного шоу про можливості людини. Раптом режисер цікавиться у вас: «Що неімовірне, екстремальне ви могли б додати до сюжету?» Підготуйте усну відповідь (2–3 речення) на запитання. Використайте складні слова.

- ✓ авіатехніка
- ✓ кібератака
- ✓ планетохід
- ✓ ультразвук
- ✓ мікроорганізми
- ✓ суперсила
- ✓ геолокація
- ✓ акватехніка
- ✓ електромобіль

Кадр з українського фільму-фентезі «Тільки Диво», режисерка Олена Каретник

238 I. Спишіть речення, замінюючи подані в дужках словосполучення складними словами. Використайте сполучні голосні.

1. Пролетіли знову гуси над долиною, над туманом (сиві вуса), над калиною (П. Сингаївський). 2. Наша мова – пісня (сто голосів), нею мріють весни, нею плаче осінь (Ю. Рибчинський). 3. Під вікно берізка (ніжна кора) суховіям виросла на зло (В. Латанський). 4. Сплять тумани (срібні крила), тиша горнеться до тиші (Б. Мозолевський). 5. І помчав стежками в гори (ясне око) богатир (Н. Забіла).

II. Перевірте за орфографічним словником правильність написання складних слів.

239 I. Утворіть і запишіть складне слово з кожної пари слів за допомогою сполучних голосних [o], [e]. Позначте корені та підкресліть букви на позначення сполучних звуків.

ЗРАЗОК. Закон, проєкт → законопроєкт.

Ліс, степ; бій, припаси; сухий, фрукти; перший, відкривач; мороз, стійкий; вода, постачання; море, продукти; земля, власник; гвинт, крило; звук, запис; блискавка, захист; книга, сховище.

II. Складіть і запишіть одне речення, використавши два утворених слова (на вибір).

24. ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ РАЗОМ І З ДЕФІСОМ (ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА)

Про написання складних слів разом і з дефісом

ПРИГАДАЙМО. Які слова називаємо складними?

240 А. Які іншомовні частини можна виділити в поданих складних словах?

Супермама, аудіозапис, гідропарк, мінікомп'ютер.

Б. Поміркуйте, що означає кожна виділена вами іншомовна частина?

В. Зробіть висновок про те, як пишемо складні слова з першими іншомовними частинами.

Правопис

Складні слова пишемо разом або з дефісом.

РАЗОМ пишемо складні слова:

з першими іншомовними частинами:

авіа-, авто-, агро-, аеро-, аудіо-, біо-, боди-, боді- (перед голосним), веб-, відео-, вело-, гідро-, гео-, дендро-, зоо-, еко-, етно-, євро-, кібер-, кіно-, метео-, прес-, поп-, псевдо-, смарт-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фото-, архі-, білц-, гіпер-, екстра-, макро-, мікро-, міні-, нано-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-, анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, штабс-, унтер- та ін.

першою частиною яких є числівник, записаний словом

екопродукти
вебсайт
смартгодинник

авіакаса, агробізнес, бодіарт, гідропарк, дендропарк, зоосад, етномузика, кіберполіція, архіскладний, гіперзвук, мінідиктант, антивірус, преміумклас, ексчемпійон, контрудар, лейбмедик

сімдесятиріччя, шестиповерховий
АЛЕ: 70-річчя, 6-поверховий

З ДЕФІСОМ пишемо складні слова:

1) утворені повторенням того самого слова

писав-писав, білий-білий, тихо-тихо
АЛЕ: кінець кінцем, честь честю, чин чином, одним одна

2) утворені поєднанням слів-синонімів, слів-антонімів, слів із тим самим коренем

зроду-віку, більш-менш, з діда-прадіда, цікаве-прецікаве

3) утворені поєднанням близьких за значенням слів, що передають єдине поняття

хліб-сіль (їжа), батько-мати (батьки)

4) що означають приблизність

день-другий, не сьогодні-завтра

Зверніть увагу!

Про інші правила написання складних слів різних частин мови ви дізнаєтесь, вивчаючи розділ «Морфологія».

ОРФОГРАМА

Написання складних слів разом і з дефісом

241 I. Прочитайте вголос слова. Поясніть, як їх утворено. Обґрунтуйте правилом написання кожного слова.

Автовідповідач, гідроспору́да, мінідикта́нт, супермоде́ль, леге́нький-леге́нький, ти́шком-ни́шком, ра́дий-радісі́нький, три-чоти́ри, дво́дений, листоно́ша.

II. Складіть і запишіть словосполучення з чотирма словами (на вибір).

242 I. Спишіть складні слова, знімаючи risks. Підкресліть орфограму «Написання складних слів разом і з дефісом».

Мікро/автобус, авіа/переліт, часто/густо, радіо/станція, смарт/авто, давній/прадавній, фітнес/клуб, супер/яхта, гідро/ізоляція, видимо/невидимо, кіно/сценарій, контр/наступ, авіа/лайнер, теле/ведуча, батько/мати, десяти/поверховий, міні/диск, топ/модель, гео/локація.

II. Складіть і запишіть речення з двома словами (на вибір). Підкресліть граматичні основи.

243 Запишіть слова у дві колонки залежно від написання: 1) з дефісом; 2) разом.

Зоо/ветеринарний, багато/багато, ізо/ляція, гидко/бридко, зроду/віку, прес/конференція, супер/шоу, ультра/звук, мало/помалу, євро/комісія, не сьогодні/завтра, штабс/капітан.

КЛЮЧ. Підкресліть у словах другої колонки першу букву. Якщо ви правильно виконали завдання, то з підкреслених букв прочитаєте закінчення прислів'я «Сметаною вареників не ...».

244 I. Доберіть до кожного слова одну із запропонованих іншомовних частин, утворюючи складні слова. Кожну частину можна використати лише один раз.

веб

авіа

смарт

кібер

фольк

мікро

бліц

екс

євро

гідро

супер

Конструктор, дизайн, парк, поліція, годинник, маркет, музика, організм, опитування, чемпіон, ремонт.

II. Запишіть утворені складні слова. Поясніть, що означає кожне з них. Підкресліть орфограми.

245 I. Запишіть за 1–2 хвилини якнайбільше складних слів, першими частинками яких є *фото-*, *авто-*, *мікро-*, *VELO-*.

II. Складіть і запишіть речення з двома утвореними словами.

246 I. **ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ.** Продикуйте одне одному словниковий диктант, який складався б зі слів, записаних у рамці, а також із трьох складних слів, дібраних вами самостійно. Перевірте одне в одного правильність виконання.

II. Поясніть усно лексичні значення записаних у рамці слів.

супермаркет
мініфутбол
бліцновини
вебсторінка
смарткартка
ексчемпіон
зроду-віку
з давніх-давен

247 Уявіть, що ви перебуваєте в магазині побутової техніки.

Чи можна там знайти товари, назви яких є складними словами? Складіть і запишіть діалог (5-6 реплік) між вами та продавцем / продавчиною. Використайте 3-4 складних слова, що є назвами побутової техніки, та слова ввічливості.

248 Прочитайте фрагменти оголошень. Знайдіть у них орфографічні помилки. Обґрунтуйте свою думку.

ОГОЛОШЕННЯ

Мережа будівельних гіпер маркетів запрошує на роботу висококваліфікованих спеціалістів у сфері макроекономіки.

ОГОЛОШЕННЯ

Шанувальники музики!

Наприкінці літа в мальовничих Карпатах пройде традиційний фолькфестиваль. Своє мистецтво даруватимуть відомі етно гурти. Упродовж заходу можна буде придбати аудіоальбоми.

249 І. Спишіть словосполучення, знімаючи ризики. Підкресліть та обґрунтуйте орфограму «Написання складних слів разом і з дефісом».

Останній авіа/рейс, розвиток агро/бізнесу, відпочинок в аква/парку, провели блиц/опитування, термо/регулятор для холодильника, мікро/хвильова піч, зустріч із віце/прем'єром, легенький/легенький вітерець, сто/річний ювілей, чотири/місячний малюк, приїхали тишком/нишком, грибів видимо/невидимо, пам'ятаємо з діда/прадіда, чекали три/чотири хвилини, увімкнули гео/локацію.

ІІ. Напишіть текст (3–4 речення), використавши 2–3 поданих словосполучення (на вибір).

25. ТВОРЕННЯ І ПРАВОПИС СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ

Про особливості творення складноскорочених слів

ПРИГАДАЙМО. У чому полягає особливість творення нових слів способом аббревіації?

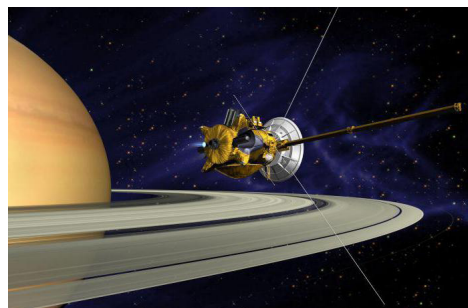

250 А. Поясніть, як утворено виділені слова.

Дніпрогес

Дніпровська гідроелектростанція

АМС

Автоматична міжпланетна станція*

Б. Чому виділені слова називають складноскороченими?

В. Навіщо, на вашу думку, мовці утворюють складноскорочені слова та користуються ними?

* *Автоматична міжпланетна станція* – безпілотний космічний апарат, призначений для польоту в міжпланетному космічному просторі з метою дослідження будови та властивостей Всесвіту.

Складноскорочені слова

Різновидом складних слів є **складноскорочені слова**, які ще називають **аббревіатурами**.

Складноскорочене слово – це слово, яке утворено способом аббревіації (поєднанням початкових букв, звуків або окремих частин двох і більше слів).

НАПРИКЛАД:

МВФ (Міжнародний валютний фонд)

СБУ (Служба безпеки України)

Євразія (Європа й Азія)

техогляд (технічний огляд)

Окремі варіанти творення складноскорочених слів	Приклади
початкові букви або звуки кількох слів	<i>Європейський Союз</i> → <i>ЄС</i> <i>Національна академія наук</i> → <i>НАН</i>
частина слова + ціле слово	<i>спеціальний випуск</i> → <i>спецвипуск</i> <i>запасні частини</i> → <i>запчастини</i>
частина слова + частина слова	<i>лісове господарство</i> → <i>лісгосп</i> <i>кібернетичний організм</i> → <i>кіборг</i>
початкові букви кількох слів (або початкова буква одного слова) + ціле слово	<i>електронний щоденник</i> → <i>е-щоденник</i> <i>зала для вельми іменитої персони</i> → <i>ВІП-зала</i>

Правопис

Складноскорочені слова **пишемо разом**. **НАПРИКЛАД:** *меддопомога, дитмайданчик, спецвипуск, епідемситуація*.

Складноскорочені слова, утворені з початкових звуків чи букв, здебільшого записуємо великими буквами без крапок між ними. **НАПРИКЛАД:** *ГЕС (гідроелектростанція), УТН (Українські телевізійні новини), ДТП (дорожньо-транспортна пригода)*.

ОРФОГРАМА

Написання складноскорочених слів разом

251 ЧОМУ ТАК? Поясніть, чому слова *спецкор, турпохід* ми називаємо складноскороченими. Назвіть ще три слова, утворені подібним способом.

252 І. Прочитайте словосполучення. Знайдіть у кожному з них складноскорочене слово та поясніть, як його утворено.

Перемога ФК «Динамо», підрозділи Нацгвардії, подарунок на Святвечір, тренування на спортбазі, вихователька дитсадка, Харківська облдержадміністрація, закінчив педуніверситет, управління Держбезпеки, матч на НСК «Олімпійський».

ІІ. Спишіть словосполучення, замінюючи складноскорочені слова їхніми повними відповідниками.

ЗРАЗОК. *Послуги СТО – послуги станції технічного обслуговування.*

ДОВІДКА. *ФК – футбольний клуб; НСК – Національний спортивний комплекс.*

253 I. Утворіть від поданих словосполучень складноскорочені слова. Запишіть їх, підкресліть і обґрунтуйте орфограму «Написання складноскорочених слів разом».

ЗРАЗОК. *Заробітна плата – зарплата.*

Фізична зарядка, медичний пункт, завідувач господарства, чорна земля, технічний нагляд, мультиплікаційний фільм, Національна гвардія, соціальне страхування, Кабінет Міністрів, міська рада, спортивна база, електричний чайник, ходить пішки.

II. Складіть і запишіть речення з двома утвореними словами.

Абревіатури, утворені з початкових букв, із будь-яким словом пишемо з дефісом. **НАПРИКЛАД:** *е-кабінет, смс-повідомлення, sms-повідомлення, пін-код, PIN-код, ВІП-обслуговування.*

штрихкод
(штриховий код)

пін-код
(персональний ідентифікаційний номер)

254 ЧОМУ ТАК? Поміркуйте, чому іменник *штрихкод* пишемо разом, а *пін-код* – з дефісом.

255 I. Утворіть від запропонованих назв складноскорочені слова з початкових букв (звуків) слів і запишіть.

ЗРАЗОК. *Збройні сили України – ЗСУ.*

1. Київський політехнічний інститут. 2. Бойова машина піхоти. 3. Атомна електрична станція. 4. Міністерство охорони здоров'я. 5. Південно-Африканська Республіка. 6. Бюро технічної інвентаризації. 7. Зовнішнє незалежне оцінювання. 8. Автоматична заправна станція. 9. Європейський Союз. 10. Українська Народна Республіка.

II. Зачитайте вголос утворені аббревіатури. Розкажіть про особливості їх творення та написання. Які з них є назвами установ, організацій?

256 Поміркуйте, чи є у вашій області або територіальній громаді підприємства, установи, організації тощо, із повних назв яких можна утворити складноскорочені слова. Запишіть повні та складноскорочені назви, поясніть написання. Пам'ятайте, що складноскорочені назви повинні бути зрозумілими для всіх.

ЗРАЗОК. *Полтавський національний педагогічний університет – ПНПУ; Чернігівський заклад дошкільної освіти – Чернігівський ЗДО.*

257 Виконайте тестові завдання.

1. Складноскороченими є обидва слова в рядку

- А хвилеріз, дроворуб
- Б Нацбанк, дев'ятиповерховий
- В працездатний, спортшкола
- Г держустанова, морепродукти

2. Правильно написано обидва слова в рядку

- А інформацентр, спец-випуск
- Б смс-повідомлення, медуніверситет
- В адмінреформа, інформ-повідомлення
- Г сільгосп-техніка, медсестра

3. З дефісом потрібно писати всі слова, ОКРІМ

А ВІП/обслуговування	В тихий/тихесенький
Б е/щоденник	Г міні/диктант

258 І. Утворіть і запишіть 10–12 складноскорочених слів, поєднуючи слова з різних колонок. Слово ви можете використати кілька разів або не використовувати взагалі.

медичний
технічний
телевізійний
спортивний
дитячий
футбол
будівельний
європейський

огляд
центр
майданчик
коледж
зал
магазин
простір

II. Доберіть 2–3 складних слова за поданим фото.

III. Складіть і запишіть два речення із вставними словами (сполученнями слів), використавши утворені слова (на вибір).

259 I. Спишіть речення, замінюючи виділені сполучення складноскороченими словами (аббревіатурами). Поясніть написання складноскорочених слів.

ЗРАЗОК. *Туристи полетіли до Сполучених Штатів Америки.* – *Туристи полетіли до США.*

1. **Кременчуцький автомобільний завод*** – один із найбільших у Європі виробників великовантажних автомобілів. 2. Уживайте харчові продукти, що не містять **генетично модифікованих організмів**. 3. Метою **Світової організації торгівлі** є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі. 4. **Міжнародний олімпійський комітет** опікується проведенням Олімпійських ігор. 5. **Організацію Об'єднаних Націй** було створено після Другої світової війни.

* *Кременчуцький автомобільний завод* – КрАЗ.

II. Випишіть із першого речення складні слова й розберіть їх за будовою.

260 Запишіть складні слова разом або з дефісом, сканувавши QR-код або перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/lBwzzj3>.

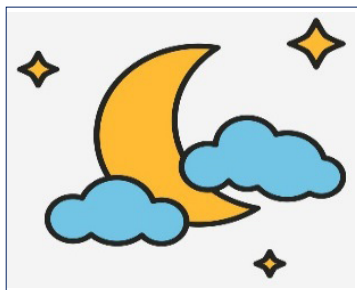

26. НАПИСАННЯ СЛІВ З ПІВ, НАПІВ-, ПОЛУ-

Про особливості написання складних слів з пів, напів-, полу-

261 А. Поміркуйте, у якому реченні частину **пів** можна замінити словом *половина*.

Півмісяць повільно плаває
в нічному небі.

Листопад						
ПН	ВТ	СР	ЧТ	ПТ	СБ	НД
				1	2	3
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

Змагання триватимуть
пів місяця.

- Б. Яке лексичне значення має виділене слово в першому реченні?
В. Зробіть висновок, коли частину **пів** з іменником пишемо окремо.

Частини **напів-**, **полу-**

Складні іменники з першою частиною **напів-**, **полу-** пишемо разом. **НАПРИКЛАД:** *напівімла, напівфабрикат, полумисок.*

Слово **пів**

Числівник **пів** зі значенням «половина» з наступним іменником пишемо окремо. **НАПРИКЛАД:** *пів міста, пів яблука, пів години, пів Європи, пів України.*

Якщо **пів** із наступним іменником становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом. **НАПРИКЛАД:** *півзахист, півколо, півмісяць, південь.*

ПОРІВНЯЙМО:

Аравійський **півострів** найбільший у світі.
Туристи облетіли **пів острова** Мадагаскар.

ОРФОГРАМА

Написання слів з **пів**, **напів-** разом і окремо

262 I. Прочитайте й обґрунтуйте правилом написання кожного слова.

Пів апельсина, пів Львова, півколо, півкуля, напівпітьма, полумисок.

II. Складіть і запишіть словосполучення з кожним словом.

263 I. Запишіть послідовно слова у дві колонки залежно від написання: 1) окремо; 2) разом.

Пів/Поділля, пів/захист, пів/огірка, пів/городу, пів/оберт, **пів/аркуш**, **пів/аркуша**, пів/Нью-Йорка, пів/місяць, пів/обличчя, пів/куля.

II. Поясніть відмінність у написанні виділених слів.

КЛЮЧ. У кожному іменнику першої колонки підкресліть першу букву. Якщо ви правильно виконали завдання, то з підкреслених букв прочитаєте закінчення прислів'я «*Без голови рукам і ногам...*».

264 I. Спишіть, знімаючи risks. Підкресліть та обґрунтуйте орфограми.

Чекали пів/року, намалював пів/овал, писали пів/дня, почув напів/правду, відрізали пів/апельсина, з'їв пів/яблука, купили напів/фабрикати, відремонту-

вали пів/будинку, проїхали пів/дороги, поїхали на пів/острів, перепливали пів/Дніпра, перше пів/річчя, насипали в полу/мисок, назбирали пів/ящика, виставили пів/захист.

II. Складіть і запишіть два речення з поданими словосполученнями (на вибір).

265 СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви синоптик Українського гідрометеорологічного центру. Ваші обов'язки – стежити за змінами погоди, збирати дані про температуру повітря, вологість і швидкість вітру. Складіть 3–4 речення про прогноз погоди на один чи два тижні, використовуючи (на вибір) подані слова.

✓ пів неба	✓ пів дня
✓ пів ночі	✓ пів години
✓ пів міста	✓ пів року
✓ північ	✓ південь
✓ півмісяць	✓ напівміла

▽ 04:00 - 08:00		+7°...+8°	Хмарно з проясненнями
▽ 08:00 - 12:00		+8°...+10°	Хмарно з проясненнями
▽ 12:00 - 16:00		+10°...+13°	Можливий дощ
▽ 16:00 - 20:00		+11°...+13°	Хмарно з проясненнями
▽ 20:00 - 24:00		+9°...+10°	Хмарно з проясненнями

266 Виконайте тестові завдання.

- Окремо треба писати всі слова в рядку
А пів/світу, пів/острів **В** пів/неба, пів/лимона
Б пів/Європи, пів/захист **Г** пів/куля, пів/грудня
- Разом треба писати всі слова, ОКРІМ
А напів/провідник **В** пів/оберт
Б полу/кіпок **Г** пів/сотні
- Орфографічну помилку допущено в рядку
А пів Європи, напівлюдина **В** півколо, напівзігнутий
Б півдороги, пів хати **Г** пів озера, пів Польщі

267 І. Спишіть речення, знімаючи ризики. Як ви розумієте сказане в третьому реченні?

- Збірна України з **футзалу** пробилася до пів/фіналу чемпіонату Європи.
- У **давньогрецькому** театрі місця для глядачів розташовували пів/колом від сцени.
- Буває, що люди об'їздили пів/світу, а в сусідньому селі не були.
- Ху-

дожник-фантаст зобразив напів/роботом славетного богатира із **Чорнобаївщини** Івана Піддубного. 5. На території **Калуського** району росте дуб, вік якого може сягати пів/тисячоліття. 6. «Ми пройшли лише пів/дороги. Попереду дорога до мрії – чемпіонату світу. Слава Україні!» – написав Артем Довбик після футбольного матчу.

II. Виконайте письмово словотвірний розбір виділених слів. Обґрунтуйте написання.

III. Поясніть уживання розділових знаків в останньому реченні. Складіть і запишіть речення з прямою мовою, використавши одне слово з *пів* або *напів*-.

268 Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Знайдіть в електронних джерелах інформацію про Івана Піддубного та зображення богатира в образі напівробота (кіборга). Підготуйте усну розповідь (до 1 хвилини) на основі цієї інформації. Поміркуйте, чому художник-фантаст зобразив богатира в такому образі.

Варіант Б. Знайдіть в електронних джерелах інформацію про дуби-велетні на території України. Підготуйте усну розповідь (до 1 хвилини) на основі цієї інформації. Поміркуйте, для чого потрібно оберігати лісові насадження.

269 I. Прочитайте текст. Випишіть слова чи сполучення слів з *пів*, *напів*-, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання.

РАДІСТЬ НА ПІВ СВІТУ

Уже пів/літа Василько відпочивав у бабусі в мальовничому селі Напів/ба-штанка. Щоранку прокидався о пів/на сьому, випивав пів/склянки молока й біг зустрічати новий день, повний пригод і несподіванок. У бабусі був садок – займав пів/гектара землі біля хати. Пів/садка – це були молоденькі яблуньки, які найбільше полюбив хлопчик. Здавалося, що вони росли разом із ним.

Щодня по пів/години допомагав бабусі в саду. Носив по пів/відра води й поливав маленькі яблуньки. А вони віддячували йому смачними яблуками: солодкими й напів/солодкими, медовими й напів/медовими. Це були не просто яблука, а напів/велетні, що не поміщалися в його долоньки. З'ївши навіть пів/яблука, отримував неймовірну насолоду. З одного деревця таких яблук зривав по пів/ящика. Це було неймовірне щастя, яким хотілося поділитися з пів/світу.

Маючи свою сторінку в соцмережі й друзів трохи не пів/сотні, він розповів про яблука – напів/гіганти. Навіть не очікував, що за пів/тижня збере пів/мільйона вподобайок і більше пів/сотні щирих відгуків.

А ви маєте свій сад? (Т. Попова).

II. Спробуйте написати невеликий текст, використавши в ньому 5–6 слів або сполучень слів із *пів*, *напів*-.

27. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З РОЗДІЛУ «СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ»

270 I. Прочитайте текст. Яку думку хотів донести автор? Визначте частини тексту (вступ, основна частина, закінчення).

КОРЯКА-РОЗКОРЯКА

До села вели нову лінію електропередач і через ліс прорубали просіку. Вийшла просіка якраз на трійцю берізок. Довелося спилати і їх.

Дві берізки були красиві: гінкі, косисті, аж усміхнені... А третя геть нікудишня – куца, горбата, така вже коряка-розкоряка.

Ті дві бензопильщик Кузьма обчухрав та одвіз на своє обійстя*. Гарна купа дровець вийшла. А третю поволокли прямо на сміттєзвалище, бо з нею й морочитися ніхто не захотів. Коли це нагодився землемір Микола, витяг коряку з купи та й поніс додому...

Заходжу якомсь до Миколи, а в нього у вітальні на стіні висить **дивовижна** декоративна тарілка з такого візерунчастого дерева, якого ще не доводилося бачити. Сусід помітив моє здивування й каже: «А це з тієї розкоряки, що мало не згнила...»

Виходить, ота третя береза теж мала свою красу, а от розгледіти її не кожен міг (За Є. Шморгуном).

*Обійстя – садиба, двір.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Знайдіть і выпишіть складні слова. Позначте в них корені. Підкресліть букви, які позначають сполучні голосні [o], [e].
2. Випишіть щонайменше 5 похідних слів, окрім тих, які ви виписали раніше.
3. Визначте спосіб творення підкреслених слів.
4. Утворіть по одному слову від слів *дерево* та *ліс*. Розберіть за будовою утворені слова, визначте спосіб словотворення.

5. Доберіть синоніми до виділених слів. За потреби скористайтеся відповідним словником.

271 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Поясніть, як ви розумієте вислів «*Не одяг красить людину, а її справи*». Як це прислів'я перегукується зі змістом тексту попередньої вправи?

272 ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Хтось із вас має утворити від поданих іменників нові слова за допомогою суфікса *-ськ-*, а хтось – за допомогою суфікса *-ств-*. Запишіть утворені слова. Перевірте одне в одного правильність виконання.

Козак, студент, парубок, ткач, чумак, агент.

273 I. Спишіть речення, заповнюючи пропуски наведеними словами у відповідному відмінку та знімаючи ризик. Ви можете використати кожне слово лише один раз.

море/продукт

біо/кефір

е/кабінет

електро/мобіль

1. Через кілька років _____ можуть витіснити на дорогах конкурентів.

2. Перевагою користування _____ є зручність.
3. У _____ багато корисних для здоров'я елементів.
4. У виробництві _____ використовують спеціальні закваски.

II. Пригадайте й запишіть 5–6 складних слів з першою частиною *електро*-.

274 I. Поміркуйте, яким способом утворено подані імена. У яких словах використано сполучні голосні?

Святослав, Володимир, Мирослава, Любомир, Богдан, Віталіна, Людмила, Владислав, Тихомир.

II. Хто з відомих людей (історичних діячів, акторів, художників, письменників тощо) має прізвище із цих імен?

III. Складіть усно речення, використавши одне з поданих імен у формі звертання.

275 ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. Підготуйте кожен / кожна словниковий диктант із шести слів на різні правила написання складних слів. Продиктуйте свій диктант однокласнику / однокласниці. Перевірте написання.

276 Знайдіть у кожній групі слів одну орфографічну помилку. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Фотожурналіст, дощомір, екс-чемпіон, півзахисник.
2. Суперобкладинка, мікро схема, нанотехнології, пів кілометра.
3. Мегамаркет, парижський, відеоконференція, пів яблука
4. Мініготель, спорттовари, мікро елементи, пів Європи.
5. Великий-превеликий, міні-диктант, п'ятиденка, ультрамодний.
6. Медперсонал, веб-сторінка, віцепрезидент, пів години.
7. Празький, галицький, ризький, острогський.

277 Складіть і запишіть речення з поданими словами та сполученнями слів. Обґрунтуйте написання.

1. Пів дня, півдня. 2. Пів острова, півострів. 3. Штрихкод, пін-код.

278 Спишіть речення, замінюючи виділені сполучення слів аббревіатурами.

1. **Національна спілка письменників України** провела конференцію. 2. **Європейський Союз** затвердив нову програму економічного розвитку. 3. Завтра відбудеться засідання наглядової ради новоствореного **відкритого акціонерного товариства**. 4. Славну історію мають **Військово-морські сили України**.

279 I. Спишіть слова, знявши ризик. Обґрунтуйте написання.

Макро/космос, більш/менш, земле/трус, батько/мати, гіпер/активний, аква/парк, штрих/код, **е/щоденник**, вітро/двигун, **зло/пам'ятний**, анти/вірусний, день/другий, контр/адмірал, мікро/автобус, ліво/бережний, **гідро/масаж**, супер/герой, Нац/гвардія, **мед/коледж**, видимо/невидимо, смарт/годинник, веб/камера, міні/пекарня, міні/футбол, напів/прозорий, пів/апельсина, пів/Рівного, пів/острів, пів/дороги.

II. Поясніть спосіб творення виділених слів.

280 I. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Обґрунтуйте написання.

1. (Красно)боке літечко зів'яло, яблуком (з,с)котилось за поріг (*В. Геращенко*). 2. Дихає прозора прохолода, (вербо)ліз закутався (у,в) туман (*В. Геращенко*). 3. В твоїм (зоре)паді осі(н,нн)ім прославсь журавли(н,нн)ий мій шлях (*В. Малишко*).

II. Підкресліть граматичні основи. Яке з речень є складним?

III. Випишіть із кожного речення по два похідних слова (на вибір). Виконайте письмово словотвірний розбір цих слів.

281 Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Напишіть розповідь (5–6 речень) для шкільного вебсайту про українських меценатів або волонтерів, використавши складні слова. **Наприклад:** *добродій, милосердя, життєпис, благодійність.*

Варіант Б. Напишіть есе (5–6 речень) на одну з тем: «Пахнуть яблука медом», «У ласкаві скирти місяць падав», «Такі пішли холодні ранки». Використайте не менше трьох складних слів.

Проект

Об'єднавшись у групи, укладіть невеликий словничок власних географічних назв, у яких під час словотворення змінюється кінцевий приголосний основи (15–20 слів).

ЗРАЗОК. *Озеро Сиваш* – сиваський; село *Вернигородок* – вернигородоцький.

Для добору слів скористайтесь електронними або паперовими географічними картами. З'ясуйте, у якій області розташовано місто, село, річка, озеро тощо.

Пам'ятайте, що слова у вашому словнику мають бути розташовані в алфавітному порядку.

Готуємося до тематичного оцінювання

Виконайте тестові завдання

- Твірним для іменника *співачка* є слово

А співати	В співучий
Б співак	Г спів
- Слова *клекіт, щебет, стук* утворено способом

А префіксальним	В безафіксним
Б суфіксальним	Г складанням слів або основ
- Префіксальним способом утворено кожне слово в рядку

А приїхати, переписати	В випускний, вишуканий
Б прочитати, простір	Г розказати, вихідний

4. Установіть відповідність між словом та способом його творення (один спосіб творення є зайвим). З'єднайте стрілками.

Слово	Спосіб творення
1 зимовий	А суфіксальний
2 переписати	Б префіксальний
3 нарукавник	В суфіксально-префіксальний
4 грушоподібний	Г безафіксний
	Д складання слів або основ

5. Складними є всі слова в рядку

- А Святвечір, країнознавство, двоколісний
- Б рибокомбінат, безсердечний, відеомузика
- В кінофестиваль, сонцестояння, переписування
- Г дрібнесенький, мотоспорт, медкомісія

6. Разом треба писати обидва слова в рядку

- А радіо/станція, видимо/невидимо
- Б грушо/подібний, сила/силенна
- В з діда/прадіда, супер/акція
- Г аудіо/альбом, прес/конференція

7. Окремо треба писати обидва слова в рядку

- А міні/футбол, пів/мандарина
- Б напів/колом, міні/диктант
- В пів/Києва, пів/години
- Г пів/аркуш, пів/міста

8. Орфографічну помилку допущено в рядку

- А крайнебо, батько-мати, яснозорий
- Б хліб-сіль, пів-Аргентини, смс-повідомлення
- В автомагістраль, тихо-тихо, е-квиток
- Г чорнозем, ексчемпіон, пів Харкова

9. Букву **ц** на місці пропуску треба писати в усіх словах, ОКРІМ

- А представни..тво
- Б пасічни..тво
- Г будівни..тво
- В президен..тво

10. Правильно написано всі слова в рядку

- А криворізький, паризький, козаччина
- Б козацький, вінницький, чумаський
- В студенський, чеський, кременчуцький
- Г журналістський, гайдамацький, ткацький

моя сторінка

ЦІКАВО ЗНАТИ!

СЛОВЕСНА ДОЛЯ

В 11-томному Словнику української мови найбільше слів на літеру **П** – аж до 30 тисяч! Чому так? У цьому «винні» префікси, чимало з яких починаються цією літерою. Ось вони: *пере-, перед-, під-, по-, понад-, пра-, пре-, при-, прі-, про-*. Від одного твірного дієслова, наприклад *співати*, можна утворити похідні дієслова: *переспівати, підспівати, поспівати, проспівати* та ін. А від дієслів утворюються іменники *підспівування, переспівування, поспівування* тощо (За І. Вихованцем).

Способом складання утворилося багато українських прізвищ. Найчастіше дієслова зливалися з іменниками: *Вернидуб, Підпригора, Перебийніс*. Нерідко до словосполучень, з яких утворилися прізвища, уходила частка *не*: *Недайборщ, Неїжмак, Непийвода*.

(З книги Г. Передрій, Т. Карпенко «У світі звуків і слів»).

ЯК ЦЕ БУЛО

УСМІХНІМОСЯ

ДОПОМОГА

Мати дочці:

- Чому ти так пізно повернулася додому?
- Я була в Марійки – допомагала їй робити уроки.
- Та вона ж відмінниця!
- Я допомагала Марійці робити мої уроки.

ЦІКАВО ЗНАТИ!

ЗЛИТКИ ЗЛОТІ

Чи ти задумувавсь, відкіль оті у нашій мові злитки золоті?
Як намистини, диво калинове – частини мови!

Який співець, поет, який письменник уперше слово вигадав – **іменник**? Іменник! Він узяв собі на плечі велике діло – визначати речі, – ім'я, найменування і наймення: робота. Біль. І радість. І натхнення.

Ну а візьмімо назву – **дієслово**, само підказує, що діє слово!

Ще й прикладу на нього не навів, а вже до пів десятка дієслів!

Прикметник дасть іменнику – предмету якусь його ознаку чи прикмету.

Числівник може визначить тобі число речей, порядок при лічбі.

А поспитай звичайного **займенника**, за кого він у мові. За іменника!

(Хоч може цей наш скромний посередник замінювать числівник і прикметник).
Частини мови! Назви наче й звичні, полюбиш їх – красиві, поетичні!

Д. Білоус

УРОКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

ТЕМА 6. БУДОВА ЕЛЕМЕНТАРНОГО РОЗДУМУ

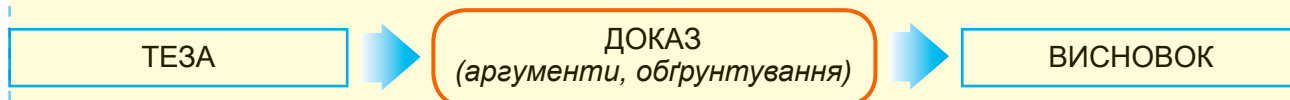
ПРИГАДАЙМО. Які є типи мовлення? Що таке роздум?

Твір-роздум – це твір, у якому повідомляють причини та наслідки дій, обговорюють проблему, формулюють відповідні висновки.

Складові частини роздуму

Елементарний роздум складається з трьох частин: **тези**, **доказу**, **висновку**. Кожну частину роздуму потрібно починати з абзацу.

Схема елементарного роздуму

Теза – це твердження, яке потрібно довести.

Доказ (аргументи, обґрунтування) – це думка на підтвердження правильності висловленого твердження (тези).

Щоб дібрати переконливі докази, спробуйте відповісти на таке запитання: *Чому я вважаю, що моя думка (моя теза) правильна?*

До речі, гарними доказами можуть бути приклади із життя, художньої літератури, історії, а також висловлювання відомих людей.

Висновок – це логічний підсумок, остаточна думка. Цікавим буде висновок, у якому закликають читача (слухача) до роздумів.

Мовні засоби

У творі-роздумі можна використати спеціальні **слова** або **сполучення слів**.

ТЕЗА	<i>Я думаю, що... На мою думку...</i>	<i>Я впевнений (впевнена), що... Як на мене, то...</i>
ДОКАЗ	<i>Насамперед... По-перше... По-друге...</i>	<i>Це можна пояснити тим, що... Доказом може бути... Крім того...</i>
ВИСНОВОК	<i>Отже... Ось чому...</i>	<i>Можна зробити висновок... Ми переконалися в тому, що...</i>

Наведені вище мовні засоби допоможуть вам побудувати роздум. Однак ці засоби не є обов'язковими.

1 І. Прочитайте роздум. Яка його основна думка? Дайте відповіді на запитання, подані після тексту.

ТЕЗА	На моє переконання, вода – дорогоцінне джерело життя.
ДОКАЗ	Це можна пояснити тим, що вода становить значну частину організмів людей, тварин та рослин. Без води людина може прожити не більше 2–3 днів. Якщо влітку довго немає дощу, жовкне трава, в'януть квіти.
ВИСНОВОК	Отже, без води на землі не було б нічого живого.

II. Запитання за змістом тексту.

1. Яку думку намагається довести автор?
2. Скільки доказів і які саме наводить автор на підтвердження своєї думки?
3. За допомогою яких слів автор поєднує тезу з доказом?
4. Яким словом автор розпочинає висновок? А які інші слова можна було б для цього використати?

III. Перебудуйте другий абзац тексту (доказ) так, щоб у ньому були вставні слова *по-перше*, *по-друге*. Зачитайте змінений фрагмент.

2 І. Прочитайте текст, визначте його основну думку. Укажіть зачин, основну частину й кінцівку тексту.

Кожна людина завжди чимось зайнята, кудись поспішає, але я вважаю, що всі повинні знаходити час для фізкультури.

Насамперед фізичні вправи допомагають укріплювати здоров'я, бути в хорошій формі, виховувати силу волі. Навіть проста зарядка вранці під улюблену музику заряджає енергією на весь день. Активні розваги, усілякі рухливі ігри приносять неймовірне задоволення. Вони щодня дарують нам здоров'я та бадьорий настрій. Крім того, усі хочуть мати красиве гнучке тіло, гарну реакцію, координацію рухів, уміти сконцентруватися у потрібний момент.

Ось чому фізкультура така важлива й необхідна. Цю думку поділяють мої однокласники й однокласниці та ніколи не забувають про активне дозвілля.

II. Доведіть, що це роздум. Визначте його складові частини (тезу, доказ, висновок).

3 Прочитайте тези та доберіть усно докази на підтвердження кожної з них. Сформулюйте висновки.

ТЕЗА	Дехто вважає, що всі дні тижня чудові. Але, на мою думку, найкращий день – субота.
ДОКАЗ	По-перше, ...
ВИСНОВОК	Ось чому ...

* * *

ТЕЗА	Я думаю, що завжди потрібно говорити правду.
ДОКАЗ	...
ВИСНОВОК	...

4 Сформулюйте тезу й доберіть докази до одного з поданих висновків (на вибір). На основі цього напишіть невеликий твір-роздум (5–7 речень). Доберіть заголовок.

ТЕЗА	...
ДОКАЗ	...
ВИСНОВОК	Ось чому зима – улюблена пора року багатьох дітей.

* * *

ТЕЗА	...
ДОКАЗ	...
ВИСНОВОК	Ми переконалися в тому, що одна голова добре, а дві – краще.

ТЕМА 7. УСНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ

1 І. Прочитайте текст. Які типи мовлення поєднано в ньому? Розкажіть, чому вагалася царівна, коли вирішувала, чиєю дружиною стати.

НАЙЦІННІШЕ

Мав цар трьох синів, а у володаря сусідньої держави була дочка. Царевичі в неї і закохалися.

Сказала царівна, що за того заміж піде, хто здобуде для неї найцінніше. **Вирушили** царевичі найцінніше шукати.

Через рік зійшлися. Старший купив далекогляд, що видно з нього через три держави. Середній здобув плащ, що понесе, куди здумаєш. Молодший **роздобув** ліки, що й мертвого оживити здатні.

Глянув старший у далекогляд і побачив похорон. **Скочили** брати на плащ, полетіли. А то царівну ховають. Молодший вийняв ліки, приклав померлій до губів, вона й ожила.

Має царівна вийти за старшого, тому що він перший побачив її похорон. Отже, бути їй дружиною старшого брата. Справедливо стати дружиною середнього, бо на його плащі дісталися до померлої. Отже, відмовити йому не можна. Не можна відмовити й молодшому через те, що він її ліками оживив.

Зрозуміли брати **вагання*** дівчини та й кажуть: «Хай не розум, а серце вирішує». Обрала царівна наймолодшого брата (*Нар. казка*).

* *Вагання* – відчуття неспроможності відразу вирішити що-небудь.

II. Доберіть синоніми до виділених слів.

III. Складіть і запишіть складний план прочитаного. Прочитайте текст удруге. Докладно перекажіть прочитане (усно).

ТЕМА 8. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-РОЗДУМ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ ПРО ВЧИНКИ ЛЮДЕЙ НА ОСНОВІ ВЛАСНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ

ПРИГАДАЙМО. Чим роздум відрізняється від розповіді?

1 Прочитайте вголос текст. Про яку подію розповідає авторка? Над чим розмірковує?

НЕ ВИРОСТУТЬ ДЗВІНОЧКИ

Розквітнув край асфальту тендітний дзвіночок. Яскраво-синій, високий, свіжий, як краплинка джерельної водиці.

Якби відквітнула квіточка, насіння дозріло б і наступного літа вже двоє дзвіночків виросло б, землю прикрасило б, душу звеселило б. Не виростуть дзвіночки. Ідучи надвечір вулицею, усі побачили, що немає квітки. Чиясь безжалісна рука не втрималася, щоб грубо, похапцем не висмикнути з корінням.

Брати чуже – не можна. Це відомо всім. Чуже брати ганебно, соромно, неприпустимо. Це тлумачать батьки й вихователі. Ось і не зайде комусь із нас у голову прихопити чужі речі. А брати те, що належить усім, виходить, можна? І падають обірвані квіти, оббите листя, никнуть покалічені гілки.

Хіба невідомо, що рослини тисячами способів допомагають людині існувати й жити? Вони і «зелені легені», і сировина для промисловості, і краса земна... І лише людина може або з вдячністю прийняти цей дарунок життя, або все це підступно знищити. І забувати це ніколи не можна (За А. Потаповою).

Структура твору

Твір-роздум про вчинки людей komponуємо таким чином:

- I. Вступ (який вчинок привернув мою увагу; з ким, де й коли це трапилося).
- II. Основна частина у формі розповіді про вчинок (що саме трапилось).
- III. Кінцівка у формі роздуму (як я оцінюю цей вчинок і чому).

Зверніть увагу!

У тексті-роздумі часто вживають такі сполучення: *мені здається...*; *я думаю...*; *я переконаний, що...*; *я не можу погодитися з тим, що...*; *хочеться підкреслити, що...*; *я зрозумів...*; *цей вчинок я вважаю...*

ПАМ'ЯТКА

Як підготувати твір-роздум про вчинки людей

1. Продумати тему майбутнього твору; визначити його основну думку й намагатися провести її через усю роботу.
2. Проаналізувати конкретний випадок, про який писатимете.
3. Скласти чіткий план і дотримуватися його в процесі написання роботи.
4. Продумати такий початок, який міг би зацікавити читачів.
5. Стисло розповісти про конкретний вчинок.
6. Сформулювати тезу роздуму, аргументи й висновок.
7. Дотримуватися пропорційності частин твору.
8. Записати твір, дотримуючись вимог мовлення.

2 Напишіть твір-роздум про вчинки людей у художньому стилі. Використайте в тексті фразеологізми. Ви можете скористатися поданими орієнтовними темами.

Орієнтовні теми: «Чому я пишаюся своїм товаришем (своєю подругою)», «Який вчинок можна вважати героїчним», «У яких вчинках виявляється людська шляхетність», «Чому треба берегти природу».

ТЕМА 9. СПРИЙМАННЯ ПИСЬМОВОГО ТЕКСТУ / ЧИТАННЯ

Прочитайте текст і виконайте завдання, подані після нього.

ЯК РОЗПЛАНУВАТИ СВІЙ ДЕНЬ?

Спочатку – п'ять або й шість уроків у школі, потім – домашні завдання... А ще ж хочеться погуляти, відвідати улюблений гурток і просто відпочити! То як організувати свій час, щоб усе встигати?

Сьогодні я поділюся з тобою порадами, як планувати свій день так, щоб навчатися на відмінно, відпочивати яскраво й досягати всіх поставлених цілей. Готуйся: адже над здійсненням кожної мрії потрібно гарненько попрацювати!

Що ж потрібно для того, аби все встигати?

Відповідь проста: ти маєш навчитися складати план на день. А краще – одразу на тиждень. «Ой, усі мої спроби це зробити закінчувалися нічим», – можеш відповісти ти. Я чудово тебе розумію. Утім, *спрацює не будь-який план, а тільки реалістичний!*

Як зробити так, щоб план був реалістичним?

Перше правило: на твоєму письмовому столі завжди має бути розклад уроків, гуртків і секцій. Він підкаже тобі, які домашні завдання потрібно зробити в першу чергу, а ще – куди й коли треба встигнути.

Друге правило: заведи окремий аркуш паперу або навіть блокнот для того, щоб записувати туди корисні справи, які потрібно зробити. Прибрати в кімнаті, допомогти татові з ремонтом, приготувати тістечка до свята... Подумай, що корисного ти можеш зробити завтра, післязавтра, у вихідні.

Третє правило (найприємніше): роби окремі записи щодо своїх улюблених справ, хобі та планів на відпочинок. Давно хочеш піти з кимось на прогулянку? Ніяк не зберешся створити красиву відеолістівку до свята? Плануєш перегляд нового фільму? Запиши ці чудові ідеї, щоб не забути про них і внести у свій план.

Тепер, коли в тебе склалося чітке уявлення, які завдання потрібно виконати, а які бажання – втілити в життя, вітаю: ти вже можеш складати щоденні плани.

Отже, як скласти план на день?

Візьми свої переліки навчальних, корисних та улюблених справ і починай планувати.

1. *Подумай, які справи сьогодні зробити найнеобхідніше.* Завтра контрольна робота і треба підготуватися? А може, потрібно написати великий твір чи вивчити напам'ять складний вірш? Це – завдання, які потрібно виконати в першу чергу.

2. Тепер, коли найважливіші завдання записано, поміркуй, *чи можеш ти якось допомогти своїм рідним або друзям*. Планується велике прибирання? Треба сходити в магазин? Унеси ці пункти до свого плану.

3. А ось і він – *вільний час!* Як ти його використаєш? Підеш на прогулянку чи прочитаєш книжку? Зустрінешся з друзями чи дивитимешся фільм удома? Думаю, ти знаєш, чого хочеш.

План готовий? Невже в ньому забагато пунктів?

Це не страшно.

- Насамперед *виділи кольоровою ручкою свої найважливіші завдання*. Це – твій мінімум. Буде виконано тільки ці завдання – вже успіх!

- *Кожне виконане завдання позначай або викреслюй*: о, яке ж це приємне відчуття!

- *Усі пункти плану виконано, а час та енергія ще є?* Подумай, які важливі справи чекають на тебе цього тижня. Раптом післязавтра чи за кілька днів у тебе дуже складний урок, до якого треба буде готуватися мало не весь день? Тоді почни сьогодні!

- А може, ситуація протилежна: *план не виконано?* Це нормально, проте ти мусиш проаналізувати, чому так сталося. Невиконані пункти плану перенеси на наступні дні.

- *Щовечора переглядай свій план і роби висновки*: скільки вдалося зробити і як можна покращити свій розклад. Уже скоро ти розробиш свій ідеальний успішний план!

(За матеріалами сайту <https://pustunchik.ua>)

Завдання за текстом

1. Текст дає відповідь на запитання

А Чому деякі діти запізнюються на уроки?

Б Що таке час і як його визначити без годинника?

В Як розпізнати добрі й погані справи?

Г Як розпланувати свій час, щоб усе встигати?

1 бал

2. Заголовок до тексту відображає

А тему тексту

В основну думку тексту

Б висновок, якого доходить автор

Г пораду читачам

1 бал

3. Скільки правил для складання реалістичного плану наведено в тексті?

А два

Б три

В чотири

Г п'ять

1 бал

4. Цей текст найдоцільніше опублікувати на одному з вебсайтів у розділі

А «Творчість»

Б «Ігри»

В «Кінозал»

Г «Поради»

1 бал

5. Коли план готовий, у ньому кольоровою ручкою потрібно виділити

А всі пункти плану

Б «найприємніші» слова

В найважливіші завдання

Г число й місяць

1 бал

6. Що робити, якщо план не виконано? Відповідь на це питання можна знайти в частині

А «Що ж потрібно для того, аби все встигати?»

Б «Як зробити так, щоб план був реалістичним?»

В «Отже, як скласти план на день?»

Г «План готовий? Невже в ньому забагато пунктів?»

1 бал

7. У тексті наведено різні поради щодо того, як навчитися планувати свій день, ОКРІМ

А записувати справи, які потрібно зробити

Б вмикати на смартфоні нагадування

В виділяти найважливіші завдання

Г викреслювати в плані виконані завдання

1 бал

8. Знайдіть у тексті й выпишіть відповідь на таке запитання: «Що ж потрібно для того, аби все встигати?»

1 бал

9. Знайдіть у тексті й напишіть третє правило складання реалістичного плану. Чому це правило названо найприємнішим?

1 бал

10. Знайдіть у частині «Отже, як скласти план на день?» по одному прикладу для заповнення таблиці. Запишіть ці приклади.

Справи		
навчальна	корисна	улюблена

1 бал

11. Для чого на письмовому столі має бути розклад уроків, гуртків і секцій? Знайдіть відповідь у тексті й запишіть.

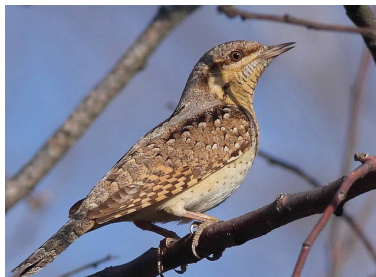
1 бал

12. Поясніть, для чого потрібно планувати свій день (2–3 речення).

ТЕМА 10. КОНТРОЛЬНИЙ ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКАЗ

1 I. Прочитайте текст або послухайте його з голосу вчителя / вчительки. Виконайте завдання, подані після тексту.

ЖАРТ

Крутиголовка

Над кручами й березами здіймається **розлога** лісова груша. Вона вже стара й дуплиста. Мабуть, першою виросла вона в яру, а тоді вже **сипнули** за нею берізки, тернові кущі та шипшина.

Сонце вже котилось на захід, коли до груші прийшло троє дітей. Було тут тихо, тільки стомлено свистіла якась пташка.

Діти видряпалися на схил і зупинились у кількох кроках від груші. Докійка підняла камінчик і влучила ним у дерево. Відразу тонке сичання почулося із середини груші. Немов звідкілясь вирвався струмок гарячої пари. «Чуєте? Гадюка!» – прошепотіла дівчинка.

Хлопці перезирнулися. Сичання стало голоснішим, і діти побачили, як із дупла вискочила сіра пташка. Вона сіла на гілку, **настовбурчила** пір'я і продовжувала голосно сичати. Так крутиголовка* намагалася налякати непроханих гостей.

Хлопці весело зареготали. Докійка мовчала, тільки очі її **лукаво** світилися. Вона й раніше знала, хто живе в дуплі старої груші (За О. Донченком).

* *Крутиголовка* – невеликий птах із рухливою шиєю. Налякана крутиголовка настовбурчує пір'я на голові, витягує шию, повільно крутить нею й шипить, як гадюка.

II. Завдання до тексту.

1. Визначте тип і стиль мовлення тексту. Яка його тема?
2. Поясніть лексичне значення виділених слів. За потреби скористайтеся довідкою.
3. Випишіть у зошит слова, у яких, на вашу думку, ви могли б допустити орфографічну помилку.
4. Складіть колективно план тексту.
5. Прочитайте текст вдруге або послухайте його з голосу вчителя / вчительки.
6. Перекажіть письмово текст за складеним планом.

ДОВІДКА

Розлóгий – який має широко розкинуте гілля; крилатий, гіллястий.

Сипну́ти – швидко, разом вийти, вибігти, вирости.

Настовбу́рчити – підняти вверх, поставити сторч пір'я, волосся, шерсть і т. ін.

Лука́во – хитро або жартома.

УРОКИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

УЖИВАННЯ СЛІВ ВІДПОВІДНО ДО ЇХНЬОГО ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ, РОЗРІЗНЕННЯ ПАРОНІМІВ

1 Поясніть відмінність у лексичному значенні слів **людний** і **людяний**. Складіть із кожним словом по два речення.

ЛЮДНИЙ
(де багато людей)

- людне місце
- людний заклад
- людна вулиця
- людний шлях
- було доситьлюдно

ЛЮДЯНИЙ
(доброзичливий, чуйний)

- людяний вчинок
- людяне ставлення
- людяна усмішка
- людяне серце
- бути людяним
- Олесь дуже людяний

2 І. Розгляньте таблицю. Зіставте записи обох колонок. Запам'ятайте правильний варіант.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ В МОВЛЕННІ

Правильно	Неправильно
наступна тема відчинити двері перебувати в приміщенні заважати слухати правильна відповідь вимкнути телефон	слідуюча тема відкрити двері знаходитися в приміщенні мішати слухати вірна відповідь виключити телефон

ІІ. Оберіть три приклади з першої колонки. Складіть і запишіть з ними речення.

3

1

- А Вітаємо з наступаючим Новим роком!**

Б Вибачте, будь ласка, за запізнення.

В Мамо, приготуймо страви з картоплі.

Г Пасажири, заходьте і виходьте швидше!

2

- ## А молодим бракує досвіду

Б відчув біль в області серця

В книжка має успіх серед читачів

Г надіслав запрошення поштою

3

- А Виходячи з кімнати, виключіть світло.**

Б Довелося працювати вдень і вночі.

В До відпустки залишилося кілька днів.

Г Відкрили заклад дошкільної освіти.

4

Кошти, суші, клопіт, таксі, двері, докази, помилки, участь, електрочайник.

наводити	відчиняти	переказувати
завдавати	викликати	замовляти
трапляються	вмикати	брати

ПРАВИЛЬНА ВИМОВА СПОЛУЧЕНЬ ЗВУКІВ. УЖИВАННЯ СЛІВ ВІДПОВІДНО ДО ЇХНЬОГО ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ. АНТИСУРЖИК

1 I. Розгляньте таблицю. Розкажіть, як правильно вимовляти окремі звукосполучення.

Спрощення в групах приголосних звуків

Пишемо	Вимовляємо
студентський	[студен'с'кий]
туристський	[турис'кий]
агентство	[агенство]
артистці	[артис'ц'і]
невістчин	[не ^н в'ішчи ^н]
шістсот	[ш'іс:от]

II. Прочитайте подані нижче слова вголос у звичайному темпі. Дотримуйтеся норм правильної вимови звуків.

Президентський, агентський, студентський, туристський, президентство, студентство, агентство, солістці.

2 I. Прочитайте текст. Яка його основна думка? Що нового для себе ви дізналися?

ОТОЧИЛИ НАВІТЬ СВІТ

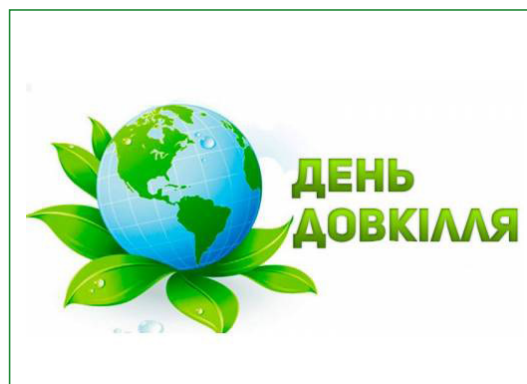
Кілька разів довелося натрапити на такий суржиковий витвір, як «оточуючий світ». Нарешті, думаю, дібралися й до світу, «оточили» його, бідненького та рідненького... Що ж чинити?

Годилось би нам уважно ставитися до скарбів рідної мови, плекати їх, дотримуватися літературних норм. І замість не притаманного українській мові вислову *оточуючий світ* уживати таких слів або сполук, **як довкілля, навколишнє середовище, довколишнє середовище, навколишній світ** (І. Вихованець).

II. Яке з виділених у тексті слів вам найбільше до вподоби? Складіть і запишіть із ним речення.

III. З'ясуйте, коли в Україні на державному рівні відзначають День довкілля. За потреби зверніться до інформаційних джерел.

3 Виконайте тестові завдання.

1. Лексична помилка є в рядку

- А забули відчинити вікно
- Б зустрічалися помилки в роботі
- В дивовижна пам'ятка природи
- Г перегорнули сторінки щоденника

2. Лексична помилка є в рядку

- А написати вірну відповідь
- Б переказати гроші через банк
- В навести цікавий приклад
- Г заважати слухати на уроці

4 І. Розгляньте таблицю. Розкажіть, як граматично правильно попросити вибачення. Запам'ятайте правильний варіант.

Правильно	Неправильно
Вибачте за невдалий жарт. Я дуже прошу вибачення! Я хочу попросити вибачення . За цей вчинок треба перепросити .	Вибачаюся за невдалий жарт. Я дуже вибачаюся! Я хочу вибачитися . За цей вчинок треба вибачитися .

ІІ. Складіть і розіграйте діалог (5–6 реплік), використавши один правильний приклад із таблиці.

6 І. Прочитайте фрагменти речень. Оберіть із дужок одне слово, яке потрібно використати в реченні. Обґрунтуйте свою думку.

1. _____ потрібно (*перекласти, перевести*) текст _____.
2. _____ світло вже (*вимкнено, вимкнено*) _____.
3. _____ для приготування (*блюда, страви*) _____.
4. _____ у (*слідуючому, наступному*) навчальному році _____.
5. _____ хоче (*прийняти, взяти*) участь у змаганнях _____.

ІІ. Доберіть до кожного речення початок і кінець. Запишіть утворені речення.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПРИКЛАДИ СЛІВ З ІНШОМОВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

авіарейс	економклас	нанокомп'ютер
автовідповідач	екстраклас	нанотехнології
агробізнес	ексчемпіонка	неомодерніст
аерометод	етногурт	онколікάρня
акватехніка	єврозона	панамериканський
алкотест	євроремонт	параолімпієць
антивірус	іновірець	попмузика
артрінок	зоосад	попгурт
архіскладний	кібермашіна	преміумклас
астрокорекція	контрадмірал	пресконференція
аудіоальбом	лейбмедик	псевдонаука
біоцикл	макромолекула	псевдогромадянський
бліцопитування	метамова	соціосфера
бодибілдінг	метеостанція	супермаркет
бодіарт	мідіодяг	супермодний
вебсторінка	мікроорганізми	телехроніка
віцепрем'єр	мікрохвильі	топменеджер
геліоцентр	мікрочастинка	ультразвук
геополітика	мініблук	фітотерапія
гідропарк	мінідіск	флешінтерв'ю
гіперзвук	мінікомп'ютер	фолкгурт
гіпермаркет	моновистава	фолькмузика
дендропарк	мотокрос	фонозапис
екопродукти	мультимільйонер	штабскапітан

Додаток 2

СЛОВНИЧОК СИНОНІМІВ

АРОМАТНИЙ, пахучий, пахущий, пахкий, запашний, запашистий, духмяний.
БАЗИКА (*зневажливе*), базікало, патякало, талалай, баляндрасник, торохтій, цокотун, пустомеля, пустодзвін.

БАРВИСТИЙ, строкатий, кольоровий, різнобарвний, пишнобарвний, квітчастий, пишний, мальовничий, яскравий.

БЕЗСМЕРТНИЙ, невмирущий, нетлінний, вічний, довічний.

БІДА, лихо, нещастя, горе; (*лиха година*) напасть, халепа.

БІЛИЙ, (*колір*) молочний, білосніжний, лілейний, як крейда, як молоко, як сніг; (*день*) світлий, ясний.

БЛАГОРОДНИЙ, чесний, порядний; (*вчинок*) лицарський, шляхетний; (*метал*) коштовний.

БЛИЗЬКО, недалеко, поблизу, неподалік, під носом, рукою подати, не за голами.

БЛУКАТИ, (*без мети*) розм. вештатися, розм. тинятися, розм. швендяти; (*не знаючи дороги*) блудити, ходити манівцями, розм. плутати; (*у світах*) мандрувати, блукати світами.

БОЯЗКИЙ, несливий, похливий, лливий, лководухий, *розм.* страхопудний.

БУДИНОК, дім, особняк, котеж, *розм.* хороми.

ВВІЧЛИВИЙ, чемний, вхований, коректний, тактовний, гречний.

ВЕЛИЧЕЗНИЙ, здоровенний, грандіозний, велетенський, гігантський, колосальний, прездоровий.

ВИДАТНИЙ, визначний, великий, відомий, знаменитий, славний.

ВІДВЕРТИЙ, щирий, прямий, правдивий, прямолінійний.

ГЕРОЇЗМ, геройство, лицарство, молодецтво, самовідданість, мужність.

ГОВОРИТИ (*передавати словами думки, повідомляти*), казати, промовляти, проказувати, балакати, мовити, повідати, *поетичне* ректи, *розм.* цідіти.

ГОРИЗОНТ, обрій, круговид, виднокруг, виднокрай, крайнебо, овид, небо-схил, небокрай.

ГУЩАВИНА, хащі, нетрі, зарості.

ДВІР, подвір'я, обійстя, дворище, садиба, господа.

ДЕЛІКАТНИЙ, тактовний, увічливий, люб'язний, пристойний.

ДИВНИЙ (*який викликає подив*), чудний, дивовижний, чудернацький, *розм.* диківинний; химерний, фантастичний; дивацький.

ДОВКІЛЛЯ, навколишнє середовище, довколишній світ.

ДОРОГА, шлях, путь, шосе, траса, автострада, *розм.* гостинець, путівець.

ДРУГ, товариш, пріятель, побратим.

ДУМАТИ, мислити, розмірковувати, роздумувати, міркувати, мати на думці, *розм.* кумекати, *розм.* метикувати, *розм.* мізкувати.

ЖИТЛО, оселя, помешкання, дім, домівка, хата, господа.

ЗАВЖДИ, повсякчас, завше, постійно, день і ніч, будь-коли, доки світ стоїть, хоч коли.

ЗАВІРЮХА, хуртовина, метелиця, віхола, заметіль, хуга, завія, сніговій, *розм.* хурделиця, *розм.* хвища, *розм.* хуртеча.

ЗЛИЙ, недобрий, лихий, поганий, злісний, злостивий, злобний, зловорожий.

ІНОДІ, інколи, часом, зрідка, час від часу, коли-не-коли, деколи, *розм.* вряди-годи, *розм.* подеколи.

ІТИ, простувати, прямувати, ступати, *розм.* топати, *розм.* тупцювати; крокувати; *розм.* чимчикувати, *розм.* теліпатися.

КМІТЛИВИЙ, тямущий, тямовитий, *розм.* метикуватий, *розм.* метикований, здогадливий, бистрий на розум.

ЛАСКАВИЙ (*який виявляє ласку*), ніжний, лагідний, пестливий, голубливий, *розм.* ладний.

ЛЕЛЕКА, чорногуз, бусол, бузькб.

ЛИЦЕМІРНИЙ, нещирий, фальшивий, лукавий, брехливий, криводушний, дволикий.

ЛІС, (*сосновий*) бір, сосняк, соснина; (*дубовий*) дубняк, дубина; (*листяний*) діброва; (*в яру*) байрак; (*невеликий*) гай, перелісок, переліс; (*північний*) тайга; (*тропічний*) джунглі.

ЛЮТИЙ, хижий, злий, злющий, безжалісний, жорстокий, нещадний.

МАБУТЬ, певно, здається, видно, напевне, либонь.

МОВЧАЗНИЙ, небалакучий, неговіркий, маломовний, небагатослівний, мовчуватий, безсловесний, безмовний.

МОЛОДИЙ, юний, юнацький, молодечий.

НАРАЗ, враз, раптом, несподівано, зненацька.

НАСТАВАТИ, надходити, наближатися, насуватися, підступати, наспівати, приходити.

ОХАЙНИЙ, чепурний, акуратний, чистий, чепуристий.

ОХОРОНЯТИ, стерегти, пильнувати, вартувати, сторожити, чатувати, стояти на варті.

ПАЛЯНИЦЯ, хлібина, буханець, калач.

ПЛАКАТИ, *розм.* рюмсати, лити сльози, нюнити, скиглити, хлипати, ревти, сміятися на кутні, заходитися плачем, вмиватися слізьми; голосити, ридати.

ПОБАЧИТИ, углядіти, уздріти, зобачити, спостерегти; (*в гостях*) зустріти, здібати.

ПОВІЛЬНО, поволі, звільна, нешвидко, неспішно, потихеньку, неквапно, повагом, без поспіху, *розм.* неквапом, *розм.* повобленьки.

ПОДІЯ, віпадок, інцидент, okazія, пригода.

ПОДРУГА, товаришка, приятелька, посестра.

ПОМІРКОВАНИЙ, розважливий, обачний, обережний, розсудливий.

ПОТІМ, після, далі, відтак, вслід, *розм.* потому, *розм.* опісля, *розм.* затим.

ПРАЦЬОВИТИЙ, працелюбний, трудолюбний, *розм.* роботящий, *розм.* трудящий.

ПРІРВА, провалля, безодня, ўрвище, круча, провал.

РАДІСНИЙ, веселий, життєрадісний, сонцелюбний, сонцеликий.

РАЗОМ, спільно, вкупі, гуртом, купою.

РАПТОМ, зненацька, враз, несподівано, раптово, як сніг на голову, як грім з ясного неба, блискавично.

РОЗМОВЛЯТИ, говорити, балакати, бесідувати, вести розмову, гомоніти, перекидатися словами, *розм.* галакати, *розм.* щебетати, теревені правити.

САМОБУТНІЙ, оригінальний, своєрідний.

СВІТАТИ (*про настання світанку, ранку*), розвиднятися, сіріти, дніти, розсвітати, світліти, світлішати, ясніти, зоріти, мріти.

СКАЗАТИ, мовити, промовити, проговорити, проказати, вимовити, висловити, повідати, випалити, зронити, *розм.* пролепетіти, *розм.* прошамотіти.

СКРІЗЬ, усюди, повсюдно, на кожному кроці, куди не кинь оком, по всіх закутках.

СМІЛИВИЙ, відважний, хоробрий, мужній, безстрашний, відчайдушний, небоязкий.

СПОКОНВІКУ, з діда-прадіда, справіку, з правіків, одвічно, з давніх-давен, відколи світ.

СПРАВЖНІЙ, істинний, правдивий, чистий, дійсний; реальний.

СТИСЛО, лаконічно, небагатослівно, коротко, у двох словах.

СУМ, смуток, журба, печаль, туга, жаль, зажу́ра, жура́; скорбота, жалоба.

ТОВАРИСЬКИЙ, дружній, пріятельський, пріязний, доброзичливий.

ХУДОЖНИК, митець, живописець, маляр, майстер.

ЧУДОВИЙ, прекрасний, прегарний, розкішний, божественний, захоплюючий.

ШВИДКИЙ, скорий, бистрий, прудкий, хуткий, шпаркий, розгонистий, борзий; (*у праці*) беручий, жвавий.

ШВИДКО, стрімко, стрімливо, хутко, скоро, бистро, прудко, мерщій, стрілою, віхорем, прожогом, стрімголов.

ЗМІСТ

СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ

19. Змінювання і творення слів. Похідні й непохідні слова	3
20. Основні способи словотворення	7
21. Зміни приголосних під час творення слів за допомогою суфіксів <i>-ськ-</i> , <i>-ств-</i>	13
22. Зміни приголосних під час творення іменників із суфіксом <i>-ин-</i>	17
23. Складні слова. Сполучні голосні звуки в складних словах	20
24. Правопис складних слів разом і з дефісом (загальні правила)	24
25. Творення і правопис складноскорочених слів	27
26. Написання слів з <i>пів</i> , <i>напів-</i> , <i>полу-</i>	31
27. Узагальнення вивченого з розділу «Словотвір. Орфографія»	34

УРОКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

<i>Тема 6.</i> Будова елементарного роздуму	41
<i>Тема 7.</i> Усний докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами роздуму	43
<i>Тема 8.</i> Письмовий твір-роздум у художньому стилі про вчинки людей на основі власних спостережень і вражень	44
<i>Тема 9.</i> Сприймання письмового тексту / читання	45
<i>Тема 10.</i> Контрольний письмовий переказ	48

УРОКИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Уживання слів відповідно до їхнього лексичного значення, розрізнення паронімів	49
Правильна вимова сполучень звуків. Уживання слів відповідно до їхнього лексичного значення. Антисуржик	51

ДОДАТКИ

<i>Додаток 1.</i> Приклади слів з іншомовними компонентами	53
<i>Додаток 2.</i> Словничок синонімів	53